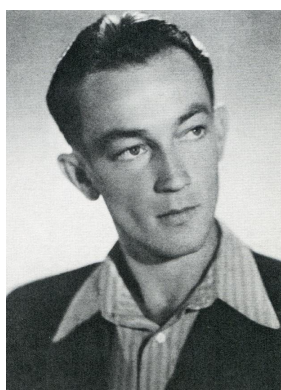

Zigmas Daulenskis – žvalgas Sidabro Kulka

Skirsnis iš Janinos Semaškaitės knygos „Priesaika Jonas Semaška – Liepa ir bendražygiai“

Iš jaunystės metų fotografijos žvelgia gražaus veido vaikiną. Skvarbus akių žvilgsnis tarytum kviečia: susipažinkim, tik nenorėkit apie mane viską sužinoti – aš visada ir visiems liksiu šiek tiek nepažįstamas...

Gal tuo ir buvo žavus jaunuolis: atviru noru padėti, kam reikėjo pagalbos, ryžtu įveikti kur kas daugiau nei leido kasdienybė, begaliniu smalsumu – viską aprėpti, sužinoti, pasverti ir susidaryti savitą nuomonę, drąsiai pasitikti likimą, kad ir kas nutiktų, išlikti savimi,

išlaikyti žmogiškosios būties paslaptinę kampelį, kur niekas neįleidžiamas.

Jam, Zigmui Daulenskiui, Tėvynės meilė buvo viso gyvenimo esmė, kančia, siekis ir likimas. Ir niekas per metų metus nepasikeitė: ištikimybės Lietuvai nepajėgė palaužti nei kalėjimas, nei kankinimai saugumo rūsiuose, nei pažeminimai sovietų lageriuose. Ir jei šiandien būtų gyvi jo artimiausi žmonės, jie didžiutąsi savo sūnumi, broliu, bičiuliu. Tik mes, gudrios sovietmečio propagandos auklėti, tyliai aplenkdamė savo didžiavyrius. Gal gelbėdami ir saugodami savo kailį ar baimindamiesi dėl apgailėtinos karjeros, nedrįsdavome jiems net rankos paduoti pasisveikindami. Aš galiu tik atsiprašyti žvalgo už visus jam artimus ir tolimus žmones, kažkada matant svetimiems neišdrįsusius ištiesti rankos.

Lietuvos laisvės armijos žvalgo Zigmo Daulenskio (g. 1928 m.) gimtinė – Telšiai. Jo tėvas Jonas Daulenskis, baigęs Peterburgo akademiją, į Lietuvą sugrįžo nelegaliai 1923 metais, o 1927-aisiais jau buvo Telšių apskrities agronomas. Su žmona Janina Kašauskaite, lietuvių kalbos mokytoja, jie užaugino tris sūnus. Vyresnysis Zigmo brolis Algis iš generolo Povilo Plechavičiaus armijos papuolė į vokiečių lagerį, pabėgo, perėjo sieną, buvo sugautas raudonarmiečių ir nusiųstas į Berlyno frontą. Atvirai pasipriešinti lietuvis negalėjo nei vokiečiui, nei rusui. Algis Daulenskis žuvo paskutinę karo dieną, palaidotas Berlyne Potsdamo kapinėse.

Kitas brolis Raimundas, jau mokykloje išsiskyręs gabumais fizikai, labai gerai baigė Lomonosovo akademiją. Atlikus būtinąją praktiką, jam – atsisakant šeimos, Tėvynės buvo pasiūlytas gerai mokamas darbas Sibire, karinėje mokslinėje laboratorijoje, kur buvo tyrinėjamos atomo galimybės. Be abejonės, ir galimybė sunaikinti žmogų. Gerai žinodamas, kuo gali tapti atomas agresyvių valstybių rankose, Raimundas Daulenskis atsisakė pasirašyti sutartį, išsižadėdamas didelių pinigų ir prabangaus gyvenimo. Grįžęs į Lietuvą po praktikos, dirbo Šiaulių karinėje gamykloje. Neilgai džiaugėsi ramiu gyvenimu. Gali būti, kad per praktiką Sibiro atominėje laboratorijoje jis gavo tokią radiacijos dozę, jog mūsų medicina jo išgelbėti nepajėgė. Mirė dar jaunas baisiose kančiose.

Visa tai žinant, galima suprasti jauniausią brolių Zigmą Daulenskį, kai jis susijaudinęs klausia: kas mes esame? Ar susimąstome apie tai? Kas mes tokie, kad mums galima siūlyti atsisakyti Tėvynės, atsižadėti namų, kas mes pasaulio akyse, jei mus gali kas nori ir kur nori mėtyti? Kur dingo mūsų protas? Kur prasmego protesto jausmas, savigarba?

Per pirmąją sovietų okupaciją Zigmo tėvai dažnai keitė gyvenamąją vietą ir tik todėl išvengė tremties į Sibirą. Daulenskių ūkis buvo netoli Rainių miškelio, kur buvo sušaudyta per septyniasdešimt Telšių kalėjimo politinių kalinių ir visai be priežasties sulaukytų žmonių. Kaip tik tuo metu Zigmus Daulenskis nuvažiavo apžiūrėti paliktų tuščių šeimos namų. Pamatė ir išniekintus Rainiuose nužudytų, durtuvais subadytų žmonių lavonus. Tas vaizdas ne tik atminty pasiliko visam gyvenimui, bet ir sukėlė amžiną neapykantą okupantui, ryžtą visomis jėgomis priešintis smurtui.

1942 metais Zigmus dar lankė gimnaziją. Šeima gyveno Kretingoje. Vokietis baronas fon Dirsė, nors ir turėjo dvarą, nieko apie žemės ūkį neišmanė, bet labai stengėsi kuo daugiau Lietuvos dvaruose išaugintų kiaulių išvežti į Vokietiją savo plačios ir alkanos baronų giminės pilvams prikimšti. Kiaules lydėti Vokietijon tekdavo Zigmui, kuris lyg tas kaimo katinas

sugebėdavo pačioje nepatogiausioje vietoje numigti ir prabusti kada reikia, nė į laikrodį nepažvelgęs.

Kretingoje 1943 metais susikūrė gana stipri pagrindinė LLA organizacija, kuriai vadovavo apskrities viršininkas kapitonas Pranas Šopaga. Jiedu su Zigmo tėvu buvo bičiuliai, gerai pažinojo ne tik vienas kitą, bet ir vaikus bei vaikų draugus. Neliko nepastebėti ir gimnazisto Zigmo gabumai, sportinė ištvermė, atkaklumas ir tėvų įdiegtas pareigos Tėvynei jausmas. Lietuvių partizanų būriams reikėjo ginklų, o Vokietijoje už lašinius galėjai jų gauti kiek paveši.

– Kiekvieną kartą, nuvežęs barono kiaules, lašinius išmainydavau į gana nemažą kiekį vokiškų automatų, pistoletų ir parveždavau į Lietuvą. Kaip tik tuo metu į Kretingą atvažiavo daug kariškių iš visos Lietuvos. LLA pradėjo siųsti parinktus jaunuolius savanorius į Vokietijos žvalgybos mokyklas. Man ne kartą teko juos lydėti, – prisimena partizanas. – Karininkai manimi pasitikėjo, o netrukus pradėjo ruošti žvalgų mokyklai. Vienintelė kliūtis – aš jiems atrodžiau per jaunas, tad, galima sakyti, ruošiausi ir baigiau šią mokyklą neakivaizdžiai. Man prašant, karininkai aprūpino visa žvalgui reikalinga literatūra, o ginklų šaudymo pratyboms įsigijau pats už lašinius. Taigi... mano supratimu, buvau pakankamai pasirengęs žvalgybos meno studijoms. Šaudyti mokiausi miške: nusitaikau į grybo kepurę už 10 metrų ir stengiuosi pataikyti taip, kad nulėktų tik kepurė. Nesakyčiau, kad man nesisekė. Teorinė literatūra buvo labai įdomi ir suprantama. Pagaliau patikrinę, ko aš išmokau savarankiškai, karininkai mane pasiuntė į Nojhofo žvalgų mokyklą. Ten aptarėme su mokyklos vadovais, kaip mokysiuos, gyvendamas Lietuvoje. Teorijos egzaminų laikyti važiuodavau į Vokietiją. Mokykloje atlikdavau ir būtinas parašutizmo pratybas bei kitas žvalgui reikalingas treniruotes. Netgi dalyvavau šaudymo varžybose, kur vokiečių karininkai rodė savo sugebėjimus. Iš pradžių jie į mane, kaip į lietuvių geltonsnapi, nekreipė dėmesio, tačiau savo pačių pramogai dalyvauti varžybose leido. Iškovojau tada, dideliu mano pedagogų nustebimui, antrąją vietą: man teko apdovanojimas už taiklų akį – Sidabrinė kulka. Auksinė kulka buvo atiduota pirmosios vietos laimėtoji vokiečiui, nors... manau, jog būtų ir man tikusi. Tada negalvojau, kad Sidabro Kulka taps mano slapyvardžiu. Pamenu, kartą, partizanų paklaustas, kodėl mano būtent šitoks slapyvardis, atsakiau, jog sidabro kulka galima nušauti velnią ir... enkavėdistą. Paprasta kulka enkavėdisto iš specialiojo smogikų dalinio niekaip nekliudo. Reikia sidabrinės, su užkeikimu ir paslaptimi.

Buvau arti tiesos, juokais sakydamas tuos žodžius. Labai greit komunistai, okupavę Lietuvą, parodė, kas jie yra. Aš žinojau, kur ir ko einu mokytis, supratau pavojus, kurie manęs laukė, ir vis dėlto po šitiek kančių ir praradimų galiu pasakyti: niekada nesigailėjau savo pasirinkimo. Žinojau, kad teks dirbti žvalgu partizaninės kovos sąlygomis.

Dalyvavau „Vanagų“ sąskrydyje Plateliuose. Konferencijos metu LLA vadovybė, aptardama kovos taktikos prieš okupantus metodiką, suskilo į dvi grupes. Viena mūsiškių karininkų grupė siūlė steigti visoje Lietuvoje konspiracinius taškus, kurie turėtų tarpusavio ryšį, ir tuo galėtų pasinaudoti išmesti žvalgai bei partizanų būriai. Antroji grupė tame plane įžvelgė didžiulį pavojų: sovietų saugumas jau veikė labai plačiu mastu, naudodamas įvairiausias priemones. Jau prieš pirmąją okupaciją visose šalyse, kur Stalinas vylėsi viešpatauti, saugumiečiams buvo parengta dirva, todėl turinčios plačius ryšius žvalgų grupės būtų labai greit susektos ir

likviduotos. Oponentai siūlė naudotis „vienišų žvalgų“ taktika ir, kaip parodė gyvenimas, jie neapsiriko. Tačiau tuokart sąskrydyje vienodos nuomones neprieita, ir žvalgų grupės sutarė veikti naudodamos abi taktikos formas. Liūdna, tačiau pirmosios, „drąsiųjų“ karininkų grupės dėka daug jaunų Lietuvos karių buvo pakišti po rusų tankais Sedoje. Aš priklausiau antrajai, „atsargiųjų“ grupei. Kai 1944 metais rusų armija pralaužė frontą, gavau užduotį vykti į Telšius. Taigi jau buvau užnugaryje ir privalėjau laukti lietuvių karininkų pranešimo iš Vakarų. Tik po trijų mėnesių, jei pranešimo nesulaukčiau, jau galėjau veikti savarankiškai.

Praėjo trys mėnesiai, kai rusai antrą kartą okupavo Lietuvą, o pranešimo taip ir nesulaukiau. Niekas neatsisauke iš žvalgų grupės. Reikėjo pradėti dirbti vienam. Per tą laiką man pavyko suorganizuoti stiprų pagrindį Telšiuose, įtaisyti savo žmones į vykdomąjį komitetą, saugumą ir kalėjimą, numatyti ir užmegzti nuolatinį ryšį su partizanų būriais.

Tuo metu buvo išmesta Adolfo Kubiliaus parašutinininkų grupė, aprūpinta ginklais, radijo siųstuvais bei pinigų siunta. Jie įkūrė Žemaičių legiono štabą. Esantys miškuose partizanai neskubėjo pasitikėti naujais vadovais ir elgėsi labai atsargiai, nes jau žinojo, ką gali padaryti saugumo pasamdyti provokatoriai. Deja, šį kartą didelis atsargumas ir delsimas labai pakenkė. Aš, vis dar nesulaukęs instrukcijos iš Vakarų, irgi neturėjau teisės užmegzti ryšį su naujuoju Žemaičių legiono štabu. Be to, kur kas daugiau už partizanus žinojau apie NKVD rengiamas provokacijas. Tačiau žlugus Adolfo Kubiliaus štabui (vieni žuvo, kiti buvo suimti) įsitikinome, jog provokacijų nebūta, todėl išlikusius nesuimtus desantininkus Vytautą Ruzgį, Šarūną Jazdauską, Fortūnatą Ašoklį ir Algį Šertvytį bei Adolfo Kubiliaus adjutantą Steponą Grybauską priglaudėme miško partizanų būriuose. Iš mano žvalgų grupės vis dar niekas nesirodė, nedavė ženklų. Galbūt žuvo, gal pasitraukė toliau į Vakarų, kas žino? Aš likau vienas Lietuvoje ir pradėjau veikti savarankiškai. Kūriau grupes trijų žmonių veiklos principu: kiekvienas žvalgas galėjo pažinoti tik du žmones iš grupės. Pirmas mano suorganizuotų žvalgų būrys buvo jauniausias: gimnazistai, geležinkelininkai, netgi pasiūsti į darbą strībų būstinėse vyrukai, kurių nelietė karinė tarnyba. Antras būrys – saugumui neįtartini, aprūpinti patikimais dokumentais jauni vyrai, kurie dirbo legaliai, tačiau reikalui esant galėjo būti skubiai apginkluoti. Trečią būrį sudarė vyrai su didesne patirtimi, kurie turėjo reikalingus dokumentus, tačiau buvo priversti slėptis prie giminių mieste arba kaime, kad išvengtų tarnybos Raudonojoje armijoje. Šis būrys turėjo aukštos kvalifikacijos žvalgų. Tai buvo operatyvinis gerai ginkluotas būrys ir vykdavo tik į kovinius žygius.

Partizanai kartais mus vadindavo „vagišiais“, mat mes, be viso kito, privalėjome aprūpinti partizanų būrius vaistais, tvarsčiais, rašomosiomis mašinėlėmis ir viskuo, ko reikėjo pagrindinei spaudai leisti. Daugelis partizanų būrių susikūrė stichiškai, ne visi turėjo apmokytus vadus ir, suprantama, nepasirūpino iš anksto būtiniaisiais reikmenimis partizaninei veiklai ir gyvenimui.

Visi trys žvalgų būriai sudarė žvalgų kuopą. Jaunimo būrys rinko žinias apie okupantų rengiamas „miškų valymo“ akcijas, masines tremtis. Jie sužinodavo, stebėdavo ir pranešdavo, kur kokie rusų armijos daliniai sustojo, kokia ginkluotė, kur išvyko ar ketina vykti. Mes labai greit išleisdavome informacinius lapelius, įspėdavome gyventojus apie ruošiamus trėmimus, aiškinome sovietinių rinkimų sistemą. Visi Telšiai buvo nuklijuoti mūsų lapeliais, dėl ko vietos

komunistai gaudavo pylos nuo savo partinės vadovybės, o šie irgi tūžo, nes ir juos tampė Maskvos ranka.

Žlugus Adolfo Kubiliaus partizanų štabui, žemaičių būriams labai reikėjo vienijančios jų veikla, stiprios vadovybės. Kaip tik tuo metu Liepojos fronte kapituliavo vokiečiai ir į Plungės rajoną atvyko majoras Jonas Semaška.

Taip mudu ir susitikome...

Neužmirštamų tai būta dienų ir valandų. Gaila, iš buvusio partizanų štabo išlikome tik aš ir Algirdas Šertvytis, kuris šiuo metu gyvena Berlyne.

Į susitikimą Plungės rajone majoras Jonas Semaška atvyko su vienu iš savo karių. Apsirengęs kaimiečio drabužiais, vidutinio ūgio, stambokas, tvirtas sportiškas vyras. Atrodė labiau panašus į ūkininką, o ne į bataliono vadą, nors turėjo ginklą ir žiūronus. Toks buvo pirmasis įspūdis, kol jis prašneko. Tada pamačiau, jog tai išsilavinęs, turintis patirtį ir žinąs savo vertę karys. Jis kalbėjo aiškiai, išsamiai, trumpai, nė vieno nereikalingo žodžio. Ir tuo pačiu metu įdėmiai išklausydavo kitų nuomonę, čia pat darydamas netikėtai įžvalgias išvadas. Jame išvydau tokį vadą, kokio labai reikėjo žemaičių partizanams. Numatėme, ką veiksime artimiausioje ateityje. Skubiai buvo sušaukti būrių vadai ir Varnių valsčiuje, prie Lūksto ežero įrengtoje partizanų stovykloje, įkūrėme antrąjį Žemaičių legiono štabą, kurio vadu vyrai išrinko Joną Semašką. Pasitarime dalyvavo ir mūsų žvalgai Jazdauskas, Ruzgys, Ašoklis. Šertvytis tuo metu slapta gydėsi po labai sunkaus sužeidimo.

Partizanų būriuose dar buvo pakili nuotaika, visi tikėjomės, kad Vakarai privers rusus kraustyti iš Baltijos šalių. Tokias nuotakas skatino ir Vakarų radijo stotys. Netgi štabe dar ruseno viltis, kad išsilaikysime, kad pasaulis sutramdys komunistų terorą. Tiesa, majoras Semaška konkrečiomis, analizuojančiomis pastabomis, jog prieš Raudonąją armiją išsilaikysium neilgai, pakilumą kiek atšaldė, bet niekas iš vyrų panikon nepuolė ir neketino pasiduoti. Žavėjau šito karininko blaiviu mąstymu, netgi pernelyg drąsiu atvirumu, sugebėjimu žvelgti nemaloniai tiesai į akis. Tada jis partizanų būrių vadams labai glaustai išsakė pagrindinį partizaninės kovos reikalavimą: mes neturime teisės partizanus įsakymu sulaikyti miške, neturime ir moralinės teisės smerkti tuos, kurie norės pasirinkti kitokį likimą. Juk abejojantis ar bailus karys gali daugiau pakenkti sau ir kitiems nei padėti. Tokie vyrai tegul ramia sąžine išeina iš partizanų būrių, žinoma, be teisės sugrįžti atgal. Majoras priminė, jog žemę arti, rūpintis silpnesniais šeimos nariais irgi reikia, gal išėję, išsaugoję namus bus ne mažiau naudingi Lietuvai ir jos kovai.

Po šito atmintino susitikimo visų būrių partizanai, atlikę tam tikrus priesaikos formalumus bei atidavę ginklus, galėjo pasitraukti į legalų gyvenimą. Išeinantys iš būrio būdavo aprūpinami padirbtais dokumentais. Tačiau tuo metu labai mažai partizanų paliko būrius.

Man teko rūpintis majoro Jono Semaškos apsauga ir ryšiais, o tai nebuvo lengva. Jis buvo, jei galima taip pasakyti, kariškis iš pašaukimo: kovotojas kūnu ir siela. Neįveikiamas, nepralenkiamas, nenuspėjamas kautynėse, žaibiškos orientacijos, neišpasakytos energijos ir drąsos žmogus, tačiau man, žvalgui, kartais jis tiesiog siaubą keldavo. Žiūrėk, jau ir išeina kažkur susiruošęs, nė nemano pasakyti, kur ir kada grįš. Klausiu, būdavo: „Kur einat, majore?“ Atsako:

„Nesirūpink. Juk dokumentus turiu švarius“. Aš neiškentęs pridurdavau: „Dokumentai švarūs, betgi jūsų snukutį KGB jau seniai pažįsta...“ Tada man atrodė, kad jis tiesiog ignoravo KGB galimybes ir veiklą Lietuvoje. Pasakyčiau, nepaisė konspiracijos, gyveno pernelyg drąsiai ir pasitikėdamas žmonėmis. Susiginčydavom, o jis sakydavo:

– Netikiu, kad žemaičiai galėtų išduoti. Ne tokie jie žmonės, kad parsiduotų okupantams.

– Oi vade, vade!.. Išdavystė tik ir seka paskui drąsuolius.

– Į kelnes pridėti irgi rizika, – juokdavosi majoras ir išeidavo. Jau išlydėtas, lauke dar kartą pasišaipydavo iš mano atsargumo:

– Pavojingiausia yra gulėti lovoje...

Aš jam iš paskos skubiai siūsdavau savo žvalgus, bet ir nuo jų jis kartais sugebėdavo pasprukti. Netgi susibardavom dėl to, tačiau pykti jis nemokėjo. Vėliau, daugiau jį pažinęs, supratau, kad vadas visada stengėsi apsaugoti kitus, didžiausią atsakomybę prisiimdamas sau, nors nemanau, jog tai buvo protinga. Mane jo beatodairiška drąsa tiesiog į neviltį varė. Kartą vadas labai skubėjo į svarbų susitikimą; slapta pasiunčiau jį saugoti du žvalgus. Matyt, Semaška pastebėjo savo saugotojus ir paspruko nuo jų dėmesio. Sargybiniai jautėsi kalti, aš pykau, o kai vadas ilgai negrįžo, pasidarė ne juokais neramu. Sugrįžęs jis teikėsi lyg ir atsiprašyti, „išsamiai“ paaiškinęs: „Taip reikėjo...“

Kitą kartą pamačiau vadą be apsaugos vaikstantį po Telšių turgų. Pasiunčiau jam du sargybinius. Netrukus saugotojai pranešė: „Vadas parvažiuoja...“ Grįžo majoras į bunkerį pavėžėtas nepažįstamo kaimiečio. Kiek pavažiavęs Viešvėnų keliu, toliau parėjo pėsčias. Kai bandžiau priekaištauti, jog tokios vado „gastrolės“ įvairys siaubą visam štabui, jis šyptelėjo:

– Reikėjo apsipirkti...

– Ar žinai, majore, kas toks jus parvežė iki miško? Juk vieną gražią dieną į bunkerį jus parlydės kagėbistas!

– Tokio veido žmogus negali būti išdavikas...

– Judas, sako, irgi turėjęs nebjaurų veidą, beveik buvo gražuolis...

Štai čia mudu dažniausiai ir nesutardavome: majoras tiesiog nenorėjo suprasti vienintelio dalyko, – kaip lietuvis galėtų būti išdavikas? Kai mane ne juokais supykdydavo ir negalėdavo atremti mano argumentų, tada sakydavo: „Neaiškink tu man vokiečių žvalgybos vadovėlio, kapitone...“ Patylėjęs ištardavo šykštų pagyrimą mano žvalgų kuopai: „Tu teisus, kapitone, tikrai teisus...“ Šitas jo „kapitone“ nuskambėdavo kaip pagyrimas dar labai jaunam partizanui: juk žvalgų mokyklą baigiau vos septyniolika turėdamas.

Kartu su majoru Semaška man teko dalyvauti dviejuose susirėmimuose su NKVD kariuomene. Štai kada Liepa pasirodydavo esąs nepralenkiamas karys: greitos orientacijos, šaltakraujis, sugebantis numatyti puolimo ir atsitraukimo taktiką, prieš veiksmus. Jis mus žavėjo kautynių lauke, ir visi jam neprieštaraudami pakludavo, vykdė jo įsakymus, jautė vado kaip kovotojo pranašumą.

Štabo įsakymu aš buvau paskirtas Telšių kuopos vadu, vykdžiau žvalgybos ir ryšių užduotis. Vadas visada išklausydavo mano nuomonę ir pastabas, nors man ne kartą tekdavo atkakliai prieštarauti. Aš turėjau du savo agentus – sargus Telšių kalėjime. Kol štabas iš žvalgų

kuopos reikalavo kasdieninių kalinių sąrašų, kad matytųsi, kas naujai suimtas, bei sargybos grafikų ir net raktų dublikatų nuo kalėjimo kamerų, netgi kai reikalaudavo perduoti raštelius suimtiems partizanams, – aš viską vykdžiau neprieštaraudamas. Bet kai štabas pareikalavo, kad kaliniai galėtų parašyti ir perduoti atsakymus savo draugams, – su tuo sutikti jau negalėjau, pasipriešinau. Juk kameroje sėdėjo kaimo vyrukai, neretai vos pradinę mokyklą baigę, o ne žvalgai: juos, rašančius ir perduodančius laiškelius, būtinai pastebėtų NKVD šnipeliai ir aš būčiau galėjęs prarasti labai reikalingus agentus Telšių kalėjime. Taip ir pasakiau tada: „Gal štabas nori prieš partizanus parodyti savo galybę? Įrodyti partizanams, jog ir suimti jie yra globojami ir saugumo tinklas nieko nereiškia? Tai, žinoma, pakeltų štabo autoritetą partizanų akyse, tačiau per daug rizikinga“. Kai ginče gimusi teisybė nusverdavo mano pusėn, vadas pasakydavo: „Gaila, vaikine, kad tavo nuomonė karo vadovėliuose kol kas neįrašyta, taigi nesistenk taip karštai mokyti vyresnių“. Nepaisant visko, vadas pasiduodavo ir mano, žvalgo, argumentams. Labai nepritariau majoro geraširdiškam atvirumui, nors jo pasitikėjimas žmonėmis žavėjo visus.

Aš, lankydamasis partizanų būriuose, prisistatydavau kaip eilinis ryšininkas. Kiekviename būryje pabuvęs, keisdavau slapyvardį, aprangą, šukuoseną, stengiausi kuo mažiau bendrauti su didesne grupe partizanų. Semaška, atvėkęs į būrį, leisdavo būrio vadui jį pristatyti kaip štabo viršininką, laisvai bendravo su visais partizanais. Visa tai jam buvo labai reikalinga siekiant išsiaiškinti partizanų nuotakas, kovinę dvasią, problemas, tačiau nesaugu ir neatsargu, nes visuose būriuose jau galėjo būti saugumo infiltruotų provokatorių.

Mane iš veido pažinojo tik keli štabo nariai, aš turėjau ne vienus dokumentus skirtinga pavarde, o mūsų vadas tarp partizanų nė nemanė slėpti savo asmenybės. Bet reikėjo, tikrai reikėjo būti atsargesniam. Tačiau jis buvo karys, pasiruošęs gintis ir apginti kitus. Atvirai ir drąsiai. Majoro Semaškos drąsa buvo tarsi iššūkis okupantams. Manau, jog drąsiausias jo iššūkis buvo atėjimas pas partizanus. Juk jis galėjo, tikrai galėjo pasitraukti į Vakarus kaip kiti karininkai, buvo galimybė ir pasislėpti ilgesniam laikui kaip laisvam piliečiui Rusijos platybėse, bet jis nė nemanė slėptis ar palikti Lietuvą. Jis žinojo, kad partizanai neišsilaikys, ir to neslėpė. Liko ištikimas karininko priesaikai, pareigai ir darė viską, ką galėjo. Tėvynės laisvei ir žmonėms apginti.

Partizanų būriai turėjo nedaug ryšininkų laisvėje, be to, jie nemokėjo rusų kalbos, o tai buvo didelė kliūtis žvalgo darbe. Kartais būnant miške pritrūkdavo paprasčiausių buitinių dalykų, viskuo tekdavo pasirūpinti patiems, o tai buvo pavojinga. Partizanus daugiausia rėmė jų šeimos kaimuose, tai irgi buvo neatsargu jau vien dėl šeimos likimo. Majoras Semaška visapusiškai analizavo padėtį. Liepdavo žvalgams surinkti labai konkrečias žinias iš kiekvieno partizanų būrio: kiek būryje vyrų, kiek turima maisto atsargų, ginklų, pinigų, kiek įrengta bunkerių. Semaška griežtai uždraudė žemaičių partizanams prašyti pas ūkininkus maisto. Mes jį pirkdavome. Tuo metu, kai Algis Šertvytis desantu buvo išmestas į Lietuvą, kartu buvo numesta iš lėktuvo didelė rusiškų pinigų siunta. Tais pinigais žemaičių partizanai ir naudojosi. Ūkininkai mielai parduodavo mums grūdus, mėsą, pieno produktus, nes atiduoti nustatytas pyliavas rubliais jiems buvo lengviau nei išvežti valdžiai paskutinius grūdus iš aruodų. Be to, mes

ūkininkams galėjome sumokėti kur kas brangiau nei mokėdavo okupantų valdžia.

Majoras Semaška numatė partizaninio karo žlugimą. Mūsų viltys Potsdamo konferencijoje, vykusioje 1945 metų liepos 17-rugpjūčio 2 dienomis, buvo išduotos: Karaliaučius atiduotas sovietų globai, o apie Lietuvos likimą net neužsiminta.

Supratome, kad Lietuva jau buvo pasidalyta daug anksčiau ir tapo auka grobuonims sudraskyti. Štabe mes vis dažniau kalbėjome apie pagrindinę rezistencinę veiklą. Žinojau, kad jos planą buvo parengęs vienas karininkas, pasitraukęs į Vakarus, o pagal realią situaciją tą planą tobulino Jonas Semaška. Su juo aptardavome visas būsimos pagrindinės veiklos galimybes ir tikslus.

Pagrindinė plano dalis -atsisakyti partizanų būrių, atėjus laikui nutraukti partizaninę ginkluotą kovą. Tie, kurie turės galimybę be didesnio pavojaus legalizuotis, aprūpinti dokumentais grįš į namus ar į saugesnį gyventi miestą. Tie, kurie saugumo jau sekami, apie kuriuos surinktos žinios, galėjo pasislėpti išvykdami su padirbtais dokumentais į Rusiją. Ten kurią laiką būtų saugūs ir turėtų galimybę išlikti. Beje, ne vienas partizanas taip ir padarė. Partizanai, numatę likti Lietuvoje, turėjo įsidarbinti legaliai ir rūpintis pagrindžio spauda, tautos išlikimo propaganda.

Išanalizavęs padėtį visuose Žemaitijos būriuose, majoras pasakė štabo nariams: „Išsilauksime ne daugiau kaip pusę metų. Lieka be atsako tik vienas klausimas: kur mūsų daugiau žus? Kautynėse ar gyvenant laisvėje ir dirbant pagrindžio organizacijose?“

Majoras numatė konkretų aktyvios partizaninės kovos nutraukimo planą ir ruošėsi pagrindžio veiklai.

Bet... kai ką numačiau ir aš, tad kartą pasakiau vadui: „Nenorėčiau, kad taip atsitiktų, tačiau jus pražudys per didelis pasitikėjimas žmonėmis. Visais – pažįstamais, nepažįstamais, savais ir svetimais“. – „Yra, kaip yra, bus, kaip bus... Toks mūsų pasirinkimas“, – atsakydavo vadas. Akis į akį kovodamas su priešu, jis buvo kur kas įžvalgesnis. Akimirksniu įvertindavo priešo jėgas, galimybes ir silpną vietą, neklysdamas numatydavo „Achilo kulną“, riziką ar galimybę laimėti kautynes arba atsargiai, be nuostolių pasitraukti. Jis nuolat įspėdavo būrių vadus, kad partizanai nesiveltų į kautynes su rusų kareiviais, stengtųsi išvengti beprasmių mirčių. „Jūsų jėgų dar prireiks“, – primindavo.

1945 metų vasarą jau visoje Žemaitijoje vyko masinės partizanų naikinimo akcijos. Vien tik į Žarėnų miškus buvo atsiųsti 4 tūkstančiai rusų armijos kareivių. Apie rengiamas gaudynes, „miškų valymo“ akcijas visada žinojau ir štabas spėdavo pranešti apie tai partizanų būriu vadams.

Telšių apskrityje, netoli Varnių, tarp Lūksto ir Masčio ežerų, miške yra nemažas klampių pelkių plotas, apaugęs retais krūmokšniais. Čia, tarp pelkių esančioje saloje, 1945 metų rugsėjo mėnesį vyko Žemaičių legiono partizanų vadų pasitarimas. Atvyko apie penkiolika būrių vadų, tik niekas nepasirodė iš Žarėnų. Sužinoti, kas nutiko Žarėnų partizanams, skubiai buvo pasiųstas ryšininkas slapyvardžiu Kirpėjas. Pavardės nežinau, jos ir nereikėjo man žinoti. Pamenu, jis buvo labai panašus į čigoną: juodaplaukis garbanius, rudų lyg kaštonai akių. Ryšininkas turėjo grįžti prieš saulės laidą.

Tą dieną pelkių salelėje su būrių vadais buvo kalbėta, kaip būriai ateityje palaikys ryšius su nelegaliomis pogrindžio organizacijomis, kaip bus plečiama partizaninė veikla, kad kova su bolševikais apimtų visą Lietuvą. Numatyta sukurti vykdomąją valdžią, kuri perimtų vadovavimą užėmus Žemaitiją. Taip pat sutarta, kaip organizuoti pogrindžio spaudą, telkti žmones, palaikančius LLA. Pasitarus su vadais, numatyta priimti į LLA tik lietuvius, kurie nepritaria bolševikams. LLA nariai turės prisiekti. Sulaužę priesaiką bus baudžiami karo lauko teismu. Buvo kalbėta ir apie gimnazistų įtraukimą į pogrindžio veiklą, numatyta, kaip bus teikiama pagalba partizanų šeimoms. Žemaičių legiono vadas įsakė laikytis griežčiausios konspiracijos. Vėliau visa tai buvo išdėstyta Liepos 1945 metų spalio 5 dienos įsakyme Nr. 1 ir perduota susipažinti visiems partizanų būriams.

Pasibaigus pasitarimui, vienas po kito sėkmingai išėjo daugelis vadų. Liko tik nedidelis mūsų būrys, gal dešimt vyrų, kartu su štabo nariais. Laukėme sugrįžtant Kirpėjo ir slėpėmės nedidelėje salelėje vidury klampių pelkių, į kurią vedė vienintelis nepavojingas takas, žinomas tik kai kuriems vietiniams miškininkams, – kūlgrinda. Tą miško vietą ir salelę žmonės vadino Dievo krėslu. Taigi laukiame mes tame Dievo krėslė Kirpėjo, bet jis nepasirodo, negrįžta. Pakliuvo žmogus į apsupimą, neišlaikė saugumiečių kankinimų ir pasakė, kur slepiasi partizanų štabo vadas su savo vyrais. Saulei leidžiantis išgirdome mašinų burzgimą ir rusiškas komandas. Supratome, kad esame apsupti iš visų pusių.

Štai kada, akis į akį susidūrę su mirtinu pavojumi, mes pamatėme vado šaltakraujiškumą, ištvermę, sumanumą ir žodžiais nenusakomą drąsą. Tai reikėjo patirti...

Greit jis numatė gynybos vietą. Subridę iki pažastų pelkėn, iškėlę į viršų automatus, pasiekėm retais krūmokšniais apaugusį sausą iškilumą pelkėje. Sugulėm, pasiruošėm gintis. Vadas nurodė, kaip ir kokių momentu pasitrauksim siaura pavojinga kūlgrinda ir išeisim iš apsupties. Rusų kariuomenė artėjo. Tiesą sakant, vilčių išlikti gyviems, kaip mums atrodė, nebuvo. Pamatęs abejonę mūsų akyse, majoras griežtai įsakė: „Nė šūvio! Nė žodžio! Kurio nervai neišlaikys ir pirma manęs pykstelės – tas pirmasis ir gaus kulka, patikėkit! Ne nuo manęs – nuo rusų gaus. Lauksim iki paskutinės akimirkos. Mano šūvis – pirmas!“ Iškilus grėsmei visi beatodairiškai pakludavo vadui. Tylėdami, sulaukėm alsavimą laukiame. Jau atrodė, jog ilgas laukimas - niekas kitas, tik mirtis. Jau matėme kiekvieno rusų veidą, siauras mongoliškas akis, antpečius, o vadas vis dar darsė, nedavė ženklų gintis. Kai iki mūsų liko apie 50 metrų, išgirdom Semaškos šūvį. Tada metėme granatas. Turėjome ir vokiškų panceraustų: sviediniui sprogu vandenyje, susidaro tarsi aklina siena iš vandens, purvo ir dūmų uždangos. Pro tokią uždangą sunku ką nors įžiūrėti. Susišaudymas, kaip vado buvo numatyta, truko tik penkias minutes. Vienas paskui kitą kūlgrinda pasitraukėm iš apsupties, dar uždangai nenusėdus. Tik vienas Ruzgys buvo sužeistas paklydusios kulkos. Kiti išliko sveiki. Po to mes supratome ir įvertinome vado patirtį ir drąsą. Jei būtume neišlaikę įtampos, pradėję šaudyti per anksti -visi būtume žuvę, nes enkavėdistų kariuomenės būta labai daug. Mus išgelbėjo tik vado fronte įgyta nuovoka ir šaltakraujiška drąsa. O Žarėnų partizanai liko gyvi tik tie, kurie spėjo išėiti iš miško ir pasislėpti rugių laukuose ar krūmynuose.

Iš Luokės vis atskrisdavo keli „kukurūzninkai“ An-2 ir, pamatę naktį partizanų laužus, mėtydavo aplinkui bombas. Nukentėjo net pamiškės sodybos ir vaikai, gaudę naktį upelyje vėžius. Žuvo nemažai ir partizanų. Surinkę žinias apie Luokės „aerodromą“, išsiaiškinę, kuo užsiima ir ką veikia sekmadieniais lakūnai, nusprendėme užkirsti kelią tiems antskrydžiams.

Buvo 1945 metų vasaros pabaiga. Naktys jau tamsios, nors dar šilta. Išėjome į žygį devyniese. Iš mano ryšininkų žygin ėjo Pranas Giniotis ir Anicetas Liauzginas bei keli Luokės partizanų būrio vyrai. Beje, mano žvalgai buvo geriau apmokyti, todėl jiems teko atsakomybė už operatyvinio žygio sėkmę.

Aplink „aerodromo“ teritoriją vaikščiojo du sargybiniai. Juos likvidavome, paėmėm ginklus. Matyt, čia būta pasilinksminimo, nes aplink mėtėsi buteliai, skardinės nuo konservų. Lakūnai kietai miegojo ant gultų laikinai suręstame pastate. Pažadino. Buvome sutarę, kad aš kalbėsiu vokiškai, o vienas partizanas vers mano šneką į rusų kalbą. Trumpai drūtai jiems pasakiau: „Jeigu dar nors kartą nuskrisk naktį link miško ir nukris bent viena bomba – gyvi iš čia neištrūksit!“ Dar pridūriau: „Argi tokie žvėrys esat, kad žvejojančius vaikus naktį užmušat prie laužo? Užteks!“ Lakūnai net nebandė priešintis. Buvo manančių, kad reikėtų juos sušaudyti už žuvusius vaikus ir bombų išdraskytas pamiškės sodybas, bet mūsų vadas majoras Semaška įsakė lakūnus palikti gyvus. Karininkas vis dar laikėsi nerašyto kario garbės įstatymo, kuris daugeliui, patyrusių daug kančių partizanaujant, jau buvo nesuprantamas.

Kol mes kalbėjomės su lakūnais, kol mūsų partizanas rusų kalba jiems šiaip taip išaiškino, ko iš jų norim ir kas jų laukia nepaklusus, kiti šios operacijos dalyviai sugadino „kukurūzninkų“ variklius. Paruoštų skrydžiui jų ten stovėjo keletas.

Lakūnai nenorėjo mirti: daugiau antskrydžių viršum miško naktimis nebebuvo. Fo šios akcijos pasklido gandas, jog rusų lakūnus užpuolė vokiečiai, kurie nepasidavė po kapituliacijos ir slapstosi miškuose. Taip buvo surašyta NKVD raporte. Gandas partizanams buvo naudingas.

Telšių apskrityje veikė dvi partizanų rinktinės – Vaidoto ir Šatrijos, vėliau sujungtos ir pavadintos Vaidoto rinktine.

1945 metų spalio 5 dieną buvau paskirtas laikinai vadovauti Vaidoto rinktinei, kol surasiu tinkamą vado kandidatūrą. Kartu buvau įpareigotas organizuoti atskirą žvalgų kuopą Telšiuose ir jai vadovauti. Čia žvalgai praktiškai jau veikė nuo birželio mėnesio, būryje buvo daug jaunimo. Man pačiam teko nuolat palaikyti ryšius su Klaipėda, Kretinga, Mažeikiais. Mums teikė žinias ir Telšių merginų Vaidilučių pogrindžio grupė.

Visa tai praeitis, sunki, kupina pavojų ir kančios. Džiaugiuosi, kad Lietuvos partizanų kovas jau išdrįstama pavadinti lietuvių karu, nes tai ir buvo karas. Žinojome, kad neatlaikysim vis gausėjančių susišaudymų su rusų kariuomenės būriais, tačiau kitaip negalėjome...

Kartą 1945 metų rudens naktį ėjome iš Luokės būrio į Varnius susitikti su Skirvytės būrio partizanais. Žygiavome keturiose: majoras Jonas Semaška, Luokės partizanų būrio vadas, vietinis vedlys ir aš. Mus pastebėjo rusų kareivių pasalos sargybinis. Jis paleido įspėjamąjį šūvį, ir mes leidomės bėgti. Vadas griežtai riktėlėjo, sulaikė mus, įsakė gultis ir laukti. Tik išgirdę majoro Semaškos šūvį, bėgsime atsišaudydami, kiekvienas nurodyta kryptimi. Išklause trumpo

kategoriško įsakymo, sugulėme. Laukiame. Viešpatie, kokios ilgos nežinios, o gal mirties laukimo minutės! Laukiame dešimt minučių. Laukė ir jie. Rusai pirmieji neišlaikė. Kažkas rusiškai prasitarė: „Gal tai būta žvėries?“ Kareiviai ėmė artintis mūsų pusėn įsitikinti, kas čia šmėstelėjo.

Kai jie buvojau visai arti, vadas davė komandą: sutartinė keturių automatų ugnis ir... trauktis! Rusų kareivių gretose kilo sąmyšis, matyt, pamanė, kad partizanų yra daug. Jie irgi nenorėjo mirti. Per tą trumpą sąmyšį mes ir pasitraukėme. Išlikome net nesužeisti. Grįžom į bunkerį, apie pasalą suspėję pranešti ir kitų būrių partizanams.

Tačiau saugumas jau ėjo ne tik mūsų paliktomis, tarsi visai neregimomis pėdomis. Tuometinė naujoji sovietų vyriausybė Lietuvos ūkininkams uždėdavo tokius mokesčius, pyliavas, jog viską atidavę valstiečiai būtų likę nuogi ir alkani. Taip buvo stengiamasi sužlugdyti ūkininkus, kurie rėmė partizanus. Mes vis dar turėjome gausias rusiškų červoncų atsargas iš gautos siuntos, todėl pirkdami iš ūkininkų produktus jiems užmokėdavom tiek, kad įstengtų atsiskaityti su valdžia pinigais, o ne žemės ūkio produktais. Štai čia saugumo pėdsekiai ir pajuto: kažkas keista. Iš kur ūkininkai ima pinigų? Kodėl valdžiai mieliau gražina beverčius červoncus, bet pasilieka derlių? Prasidėjo masinės kratos ūkininkų sodybose, pasala po pasalos ir pagaliau ištisų šeimų žudymas partizanų vardu.

Majoras Jonas Semaška, dar kartą patikrinęs žinias, surinktas iš būrių, susitiko su vadais ir atvirai išdėstė savo nuomonę:

– Kiek gali žmogus išsilaikyti bunkeryje. drėgmėje, be normalaus poilsio? Neilgai. Ims sirgti, palūš dvasia, o tada jau ne karys. Todėl dar kartą prašau pamąstyti ir primenu: kas jaučiate, kad jau priėjote paskutinę ribą ir neišlaikysite, - išeikite. Padėsime įsikurti, rasime išeitį. Mano skaičiavimu, mes išsilaikysime ne ilgiau kaip pusę metų, jeigu ne mažiau. Po to – galas! Ar mums reikia šito laukti? Manau, atėjo laikas prašnekti apie tautos išlikimą: ką daryti, kai veikti, kad tauta nenumirtų?

Leisdami valandas bunkeryje, vis dažniau prašnekdavome apie pagrindinę veiklą. Tiesą sakant, vadas kalbėdavo težėmis ir argumentais. Jo prognozės būdavo be galo įdomios, todėl mėgdavom išprovokuoti vadą atviram, perspektyvas numatančiam pokalbiui. Po šitų pašnekusių mes vis labiau gerbėm Joną Semašką – karininką iš pašaukimo. Tarytum vakar buvo sėdėta, šnekučiuota, mąstyta, kas mes ir kokia lietuvių tautos ateitis. Jis kalbėdavo su karininkui būdingu santūrumu: „Esame maža, bet garbingos praeities tauta, tik pasodinta blogoje dirvoje – tiesiog ant visų minamo tako. Kadais lietuvių valdos buvo daug didesnės, ir tai mūsų protėviai būdavo priversti gintis, išsilaikė tik kariaudami. Paskutinis šimtmetis mus niokoja jau be mažiausio gailėsčio. Iki 1940-ųjų per stebuklą išlikome tarp Vokietijos ir Rusijos, tačiau dabar atsitiko taip, kaip ir turėjo atsitikti. Juk Suomijai buvo grėsminga tik viena siena su Rusija, o mums - dvi sienos su agresyviausiom valstybėmis. Nusiritus pirmai karo bangai, lietuviai buvo priversti tarnauti ir vieniems, ir kitiems. Gal kai kas vylėsi, kad Vokietija išgelbės pasaulį nuo komunistų viešpatavimo Europoje. Gaila, valstybės, rėmusios vieną ar kitą

kariaujančią pusę, nesuvokė, nesuprato, kas šiame kare yra rusų kareivis. Jis galėjo tik žūti arba laimėti mūšį: pasitraukusius šaudė enkavėdistai. Niekas nepasikeitė ir dabar, po Rusijos pergalės. Jeigu kiekvienas mūsų partizanas nukautų net po šimtą rusų kareivių, jų bus atsiųsta kiekvienam dar po penkis šimtus. Komunistai žmonių negaili, o kiekvieno mūsų galva jau suskaičiuota ir netgi įvertinta atitinkama suma Beverčių červoncų už išdavystę. Žinokite, jie negailės nei savo karių, nei mūsų gyvybių. Tuo laikosi komunizmas. O milijonų žmonių pralietas kraujas – tik lietus ant komunizmo daigų. Ir kovodami iki mirties, ir nutraukę kovą mes nesustabdysim tautos naikinimo. Žūsime visi arba būsime nukankinti, numarinti badu Rusijos lageriuose. Todėl mums pasirinktinai tik vienas: nors ir maža vilties atkreipti pasaulio dėmesį į Lietuvą, – tęsime kovą ir, nepraradę garbės, pasitiksime likimą. Sakote, vyrai, – pasaulis mūsų nepamatys? Galbūt... Galbūt komunizmas išplis po visą Europą ir ne tik Europą? Gal tai baisi užkrečiama liga kaip maras, kuria turi persirgti visos tautos. Persirgti arba numirti...”

Manau, vadas jautė, kad jo žodžiai skambėjo mums lyg atsisveikinimas, lyg priesakas tiems, kurie išliks, kad nenustotų tikėti, mąstyti ir neužmirštų, kas mes esame, kokie mes savo ir pasaulio akyse.

Kai mūsų vadą suėmė, aš jau pusę metų buvau vežiojamas po Lietuvos kalėjimus. Sužinojau tik tiek, kad majoras Semaška buvo suimtas Telšiuose. Be abejonės, buvo išduotas. Sunku pasakyti, kur išdavystės siūlo pradžia, o gal būta ne vienos išdavystės? Juk važiavo vadas kelis kartus į Kretingos vienuolyną pas vienuolius, o ten jau irgi galėjo saugumo šnipų būti. Vadą suėmė Telšiuose, vakare, vadinas, jį jau pažino iš veido, dokumentų nereikėjo. Jį pažinojo daugelis partizanų, o būriuose jau buvo saugumo infiltruotų provokatorių. Nors mes su majoru Semaška visada rasdavome bendrą kalbą, sutardavome dėl visko, tačiau niekada jam nepritariau dėl beatodairiškos rizikos. Žinoma, dabar, per laiko atstumą, lengva analizuoti klaidas, svarstyti, kas galėjo būti kitaip, o tada... Tada kiekviena nugyventa diena buvo laimėjimas, nes kasdien mus lydėjo pavojus: plačiai užmetusi agentų ir informatorių tinklą, jau dirbo specialiai paruošta čekistų armija.

Esu sulaukęs iš majoro Semaškos netgi padėkų ir ne kartą, dažniausiai impulsyviai išsakytų. Nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje būrių vadais būdavo skiriami leitenantai, kuopos vadu galėjo būti kapitonas. Kai teko organizuoti ir laikinai vadovauti Vaidoto rinktinei, o vėliau štabo įsakymu buvau paskirtas Telšių kuopos vadu, niekas man tokio laipsnio nesuteikė. Tik Semaška, už ką nors mane pagirdamas, vadindavo kapitonu. Bet lygiai taip pat lengvai iškoneveikdavo mane ir žvalgybos vadovėlius, išvadindamas vaikėzu ar vaikelium.

Tokie žodžių žaidimai, netgi tada, kai susiginčydavome iš esmės, netrikdė mūsų santykių. Tačiau po vieno įvykio jis į mane liovėsi žiūrėjęs kaip į paauglį.

Dvylikametį pamiškės kaimo piemenuką partizantai praminė Voveriuku, mylėjo ir pasitikėjo juo. Voveriukas sugebėdavo įsliuogti į aukščiausią eglės viršūnę, iš kur lengva buvo stebėti vieškelį ir apylinkes. Jo pastebėjimai mums būdavo naudingi. Tačiau ir jis per savo stropumą padarė klaidą, dėl ko galėjome visi nukentėti. Voveriukas partizanų stovykloje padėjo ištiesti

tarp dviejų eglių radijo anteną ir vieną jos galą stipriai pririšo pačioje viršūnėje, nors turėjo tik užkabinti, kad prireikus anteną lengvai nuimtume. Mes to nepastebėjome, o ir negalėjome matyti, kas padaryta eglės viršūnėje.

Buvo saulėta, rami bobų vasaros diena. Prieš žygį partizanai ilsėjosi, aplink stovyklą miške vaikščiojo labai atsargiai, net krūmų neliesdami, kad neišsiduotų. Netikėtai mums pranešė, jog supamas miškas ir kaimai netoli mūsų buvimo vietos. Reikėjo labai skubiai trauktis. Kiekviena sudelsta minutė galėjo kainuoti gyvybę, Luokės būrio partizanai skubiai paslėpė dokumentus, pasiruošė atsitraukti, bet... Liko mūsų radijo antena! Nutiesta tarp dviejų eglių viršūnių ji blizgėjo prieš saulę ir galėjo išduoti, jog čia būta stovyklos. Įlipti ten, kur laipiodavo Voveriukas, suaugusiam vyrui buvo neįmanoma ir laiko jau nebeturėjom. Pabandžiau gelbėti padėtį: atsigulčiau, nusitaikiau pistoletu į anteną. Kad nesukeltume sau pavojaus, šūvis turėjo būti vienintelis, nes vieno šūvio garsas pasklinda miške aidu ir sunku nustatyti vietą, iš kur šauta. Šoviau į anteną. Kai peršauta viela susiraičiusi išnyko eglės šakose, vyrai mane dar kartą apdovanojo „Sidabro kulka“... O majoras, vėliau apie tai sužinojęs, nors ir pasakė ačiū, vis tiek pasišaipė sakydamas, jog man tai tebuvo puiki proga pademonstruoti snaiperio sugebėjimus. Toks jis buvo – mūsų vadas Liepa: gyveno su mumis kova ir pavojais, dalijosi partizano duona, o pagyrimais nedažnai lepino. Tačiau svarbiausia, jog tada mes sėkmingai pasitraukėme, suspėję panaikinti stovyklos pėdsakus.

Buvau jaunas, neturėjau kovinės patirties, tad klaidų neišvengiau ir aš. Tačiau su viena klaida susijęs labai savotiškas nuotykis.

...Klausausi žvalgo ir išgirstu nuostabiausią partizanišką novelę – nesukurta, nesufantazuota. Žvalgo jaunystė – pavojais ir šūviais skaičiuoti metai. Tačiau ir tarp pavojų būta ypatingų dienų, su niekuo nepalyginamų ir ne kiekvieno daliai tekusių. Tų dienų kelyje žvalgą lydėjo ištikimas Vilkas. Jei tik pasitaiko proga pabūti prie gilaus gražaus Lūksto ežero. Zigmąs Daulenskis tarytum iš naujo išgyvena tą dieną, kai enkavėdistų apsupti ir apšaudomi vandens stichijoje jiedu su Vilku liko dviese grumtis už gyvybę.

Pasibaigus karui, 1945 metų gegužės pabaigoje atvykau į Tryškių partizanų būrį. Aptarę reikalus, susėdome užkąsti. Tada vyrai ir pasakė, jog prie jų stovyklos jau senokai įsikūrė didžiulis juodas šuo, labiau panašus į vilką. Budi, neina šalin. Ką vyrai jam numeta – tą suėda, tačiau nė vieno arčiau neprisileidžia. Urzgia, rodo iltis ir šiek tiek atsitraukęs vėl budi. Galbūt netoliese žuvo jo šeimininkas? Partizanai bandė jį šaukti įvairiausiais vardais, tačiau vilkšunis elgesio nekeitė, tarytum ne jis į partizanų teritoriją būtų įsibrovęs, o žmonės jo ramybę sudrumstę. Tikrai, mums papietavus vilkšunis kiek priartėjo, matyt, atėjo savosios dalies. Pasiėmęs duonos, surinkęs apgraužtus kaulėlius, pabandžiau su juo „pasišnekėti“. Ką numėčiau – šuo surijo ir vėl į mane žiūri, tačiau artyn nė žingsnio žengti neleidžia. Atkiša iltis ir piktai urzgia. Visaip jį kalbinau, prašiau parodyti, kur jo šeimininkas, šaukiau visais man žinomais šuniškais vardais, tačiau į mano žodžius Vilkas nereagavo, nors pakreipęs galvą klausėsi. Buvau prarandęs viltį susidraugauti su Vilku, kaip jį pavadino partizanai, kai staiga šovė išganinga mintis. Grynaveislis aviganis galbūt išmokytas vokiškų komandų. Žengiau du

žingsnius artyn ir, nepaisydamas jo atkištų ilčių, griežtai vokiečių kalba surikau: sėsk!

Vilkas net sudrebėjo: pastatė ausis ir vėl jas suglaudė, sėdo ir stojosi, labai nepatikliai į mane žiūrėdamas. Dar kartą šūktelėjau komandą: sėdėt! Šuo pakluso. Atsisėdo. Tada aš pats atsiguliau į samanas ir liepiau Vilkui ateiti prie manęs. Lėtai lėtai, vis dar nepasitikėdamas, jis prisiartinio prie manęs ir atsigulė šalia. Dar keletas švelnių vokiškų žodžių, ir po dešimties minučių šuo jau padėjo galvą man ant kojų ir leidosi paglostomas. O kai atsistojau, Vilkas prisiglaudė man prie kairės kojos ir žengė su manimi pusmetrį į priekį. Supratau, kad vilkšunis gavęs „aukštąjį išsilavinimą“, tačiau neaišku, kokius mokslus baigęs ir kokiai tarnybai buvo skirtas? Nuėjom netoli stovyklos. Liepiau jam gultis ir laukti, o pats atėjau pas vyrus, kurie iš tolo stebėjo mūsų „susipažinimą“ ir buvo labai nustebinti rezultato.

Nežinau, aš šuniui labiau patikau ar jis man, bet nutariau šitą gražų galingą žvėrį globoti. Susitarėme, kad vyrai prie šuns nesiartins ir gerai jį maitins, kol aš grįšiu iš užduoties. Tada šunį pasiimsiu su savimi. Už įsigytą naująjį draugą vadui padovanojau pistoletą P-38, kuo jis liko labai patenkintas. Vyrams dar kartą priminiau, jog šuo išmokytas specialių komandų ir artintis prie jo tikrai pavojinga. Vienas iš partizanų paklausė: „O kaip pats prie jo priėjai?“ Pajuokavau žemaitiškai pasakęs: „Toks tokį pažįst...“ Mane užkalbinęs vyrukas nusijuokė: „Tada ir mūsų Juzis prie šuns prieis“. Paminėtas vardu Juzis staiga pašoko, o vadas jį spėjo sulaikyti: „Sėsk, Juozai. Užteks, vyrai, kiek galima ardytis?“

Supratau, kad būryje dėl man nežinomų priežasčių tvyro įtampa. Kai vadas mane išlydėjo, paklausiau, kas atsitiko jo būryje? Pasirodo, vyrai apsipyko dėl ringės dešros. Paprasta istorija: į partizanų būrį atėjo jaunų vyrų, visai nepasirengusių kovai. Jie nebuvo pratę prie griežtos drausmės, ir vadui teko daug ko vaikus mokyti. Prieš kurį laiką partizanai buvo pakviesti pas pamiškėje gyvenančią našlę pietums. Vaisės buvo sočios, net naminės buteliukas atsirado. Jaunutis partizanas Juozukas iš viso vengė degtinės.

Taigi ir tąkart pavalgęs pakilo iš užstalės ir išėjo pasižvalgyti po kiemą. Pasižvalgė. Kai kitą kartą vyrai apsilankė pas našlę, ji pasakė, kad Juozukas iš kamino nudžiovęs ringę rūkytos dešros. Nuo to laiko vyrai Juozuką pravardžiavo šunasnukiu ir kiekviena proga primindavo našlės dešras. Suprantama, jog išgirdus mano juokelį „Toks tokį pažįst“ vyrams vėl pasitaikė proga pasišaipyti iš Juozo. Vadas ne kartą bandė šaipokus sudrausminti, tačiau veltui.

Koks iš tiesų buvo jauniausias Tryškių būrio partizanas Juozukas, vengęs degtinės, bet susigundęs rūkytos dešros kvapu, vyrai suprato gerokai vėliau... kai nebeliko laiko atsiprašyti.

Jau būdamas lageryje, iš tame valsčiuje suimto ūkininko sužinojau, kad Juozukas žuvo apsupus būrį enkavėdistams. Pakliuvę į pasalą, persekiojami enkavėdistų dalinio, partizanai traukėsi. Juozukas, nelaukdamas vado įsakymo, pasiliko dengti draugų, kad jie prasiveržtų iš apsupties. Dengė juos, kol baigėsi automato šoviniai ir vyrai pasiekė saugią vietą. Pats jau nespėjo pabėgti. Kai enkavėdistai jį apsupo, Juozukas nusišovė iš pistoleto. Jo išniekintą kūną sribai ilgai laike gatvėje ant grindinio.

O dabar apie savo klaidą...

Kai grįžau iš žygio pas partizanus, jau buvau suradęs Vilkui namus netoli Telšių, gražioje ūkininko sodyboje. Iš visų namiškių šuo pripažino tik dešimties metų mergaitę, ūkininko dukrą,

tik iš jos rankų ėmė duoną. Taip ir sutarėme: tada, kai šuo manęs nelydės, mergaitė jį globos, maitins, o kiti prie Vilko nesiartins.

Nuo tada šuo dažnai mane lydėdavo kelionėse. Tiesa, ne iš karto supratau šuns „kalbą“. Einant atlikti užduoties, jis bėgdavo pirma manęs ir reaguodavo į kiekvieną smulkmeną miške. Ką nors neaiškaus aptikęs. Vilkas prieidavo prie manęs, bakstelėdavo snukiu į koją ir tyliai urgzdavo. Jis visada laiku įspėdavo apie pavojų, toli priekyje esančius žmones. Tiesa, kartais sustabdydavo visai be reikalo, priversdavo mane pasigrožėti zuikių vestuvėmis, šernų ar stirnų šeimyna. Pakeliavęs su Vilku, jau po mėnesio aš gerai išmokau šunišką „šneką“. Pajutęs miško žvėris, jis urgzdavo plonu balsu, o snukučio išraiška būdavo tokia linksma, jog tik dailininko teptukas pajėgtų pavaizduoti. Užuođęs partizanus ir kaimo žmones, amtelėdavo storiau ir trumpai, rimta mina, o rusų kareivių dalinį ar sribus pajutęs iš toli urgzdavo storu balsu ir šiepė iltis.

Vėlyvą, 1945 metų rudenį man reikėjo aplankyti Janapolės būrį. Pakeliui į Žarėnus būrio vadas pasakė, jog ateinančią naktį jie eis „palinksminti“ Varnių sribų. Tikslas – sunaikinti valsčiaus dokumentus: pyliavų kvitus, ruošiamų tremti ūkininkų sąrašus. Man eiti su partizanais į jų žygį nereikėjo, turėjau užtektinai savų užduočių. Tačiau kas nepadaro klaidų jaunystėje? Juo labiau kad vadas tvirtino, jog žygis esąs visai nepavojingas, nes Varniuose tuo metu NKVD įgulos nebuvo, o telefono ryšį su Telšiais buvo numatyta nutraukti.

Matyt, žvalgo darbas man atrodė pernelyg ramus, užsigeidžiau pavojų, norėjau save išbandyti, kas žino? Susigundžiau dalyvauti su Janapolės vyrais jų žygyje į Varnius. Miestą pasiekėme išsiskirstę po du tris, iš viso penkiolika partizanų. Lengvai užėmėm Varnių vykdomąjį komitetą. Išvaikę sribus, vyrai ėmė naikinti, deginti dokumentus. Tik nežinia kodėl manęs neapleido bloga nuojauta. Pamaščiau: juk nuo Varnių iki Telšių tebuvo vos 28 kilometrai, o ten nuolat budėjo gausi NKVD kariuomenės įgula. Ir tikrai, po valandos iš toli nuo Telšių pusės pasigirdo mašinų ūžesys.

Perspėjau vyrus, paprašiau, kad praneštų vadui ir įsakytų trauktis. Mano šuo irgi neramiai karpė ausimis, rodė iltis.

Vadas įsakė trauktis. Vyrai pasklido ežero krantu, vieni metėsi į dešinę, kiti – į kairę miško link. Prasidėjo susišaudymas. Kulkos lėkė iš visų pusių. Supratau, kad rusai mus apsupo žiedu. Tikėjausi pasislėpti slinkdamas ežero krantu artyn miško. Staiga netoli manęs, gal už 300 metrų, užsidegė galingas prožektorius, kokius įtaisydavo ant mašinų. Nepagalvojęs paleidau automato seriją tiesiai į prožektorių, tuo išsiduodamas, kur esu. Juk prožektoriaus stiklas neperšaunamas! Prisiminiau tai, kada į mano šūvius atsake kulkosvaidis. Keisdamas vietą, atsidūriau ant ežero kranto, iš kur jau nebuvo kelio atgal. Paslėpti mane galėjo tik gilus neįžvelgiamas Lūksto vanduo.

Apsidairiau ir pamatęs paežerėje malkų rietuvę stvėriau ilgiausią pliauską ir nusileidau į vandenį. Nors gerai plaukiau ir nardžiau, pasiekti kitą krantą būtų buvę per sunku, nes ežeras didžiulis. Priplaukęs gelmę, viena ranka laikiausi pliauskos ir yriausi tolyn į kitą krantą. Net kelis kartus prožektoriai apšvietė vandenį ir man kaskart tekdavo panirti, kad nekliudytų kulkos. Kulkosvaidžio serijos apšaudė visą ežerą. Gal po pusvalandžio pajutau, jog mano pliauska

leidžiasi gilyn ir vis menčiau mane laiko. Pagaliau mano malka visai ėmė skęsti, o iki kranto dar buvo likę apie 300 metrų. Yriausi iš visų jėgų, kol visai nusilpau. O tada staiga pajutau, kad mano šunelis, mano Vilkas lyžtelėjo veidą ir dantimis įsikibo į apykaklę. Plaukdamas buvau taip nusilpęs, kad man jau pynėsi realūs vaizdai ir sapno reginiai.

Atsitokėjau ant kranto, suvokiau gulįs kniūbsčias, tampomas skrandžio spazmų, nors vandens nebuvo prigėręs. Išvydau mane apsupusius vyrus. Vieną mirksnį pajutau šlapią šuns snukį: jis laižė man veidą ir linksmi inkštė. O man staiga žemė pakvipo obuoliais ir aš kritau į silpnumo alpulį. Užmigau.

Nubudau suvyniotas, nuogas ir pakvėpęs namine. Degė lauželis. Šalia jau išdžiūvęs gulėjo mano ištikimas sargas Vilkas. Budėjo ir žiūrėjo į mane. Tu teigus, šunie: koks antžmogis ar kvailys drįstų vėl rudenį perplaukti giliausią ir plačiausią ežerą? Nebent aptemusiu protu didvyriu pasijutęs...

Nubusdamas išgirdau vyrų balsus: „Iš kur šitas vaikėzas gavo naują automatą ir dar FN pistoletą? Kas jis? Ir dar toks piktas didelis šuo?“

Aš atsėdau ir paklausiau, kur mano drabužiai ir ginklai. Vienas vyrų pasakė: „Rūbus išdžiovinom, atgausi, o ginklus grąžinsim, kai grįš vadas“. Matyt, buvau gerokai apdujęs, nes dar paklausiau, kur galėčiau nusiprausti? Dabar vyrai chorų nusikvatojo: „Veizat vyrą! Uns dar maža prausės!“ Ir vėl mane pavadino vaikėzu. Pasirodo, išgirdę lojant šunį, mane surado Žarėnų būrio partizanai, sustoję kitame Lūksto ežero krante. Pamatę nualpusį, vyrai atgaivino, išrengė ir žemaitiškos medicinos patirtimi nusprendę, jog buvau ežere labai atšalęs, ėmė šildyti. Ištrynė namine, sugirdė gerą gurkšnį. Kai sugrįžo būrio vadas, augalotas žemaitis, liepė man pasakoti, kaip ir iš kur atsiradęs? Žinojau, kad Žarėnų partizanų vadas buvęs kariškis, pasienietis, jo būrys gerai apmokytas, drausmingas. Pavardės nežinojau, man to nė nereikėjo žinoti. Pasikeitėm slaptažodžiais ir, nors sunkiai patikėjo mane esant žvalgu, ginklus atidavė. Papasakojau jam apie Janapolės partizanų operaciją ir kuo viskas baigėsi Varniuose. „Tas Janapolės studentas yra šlaps, nedegusis ir anam amžina niežt kailis“, - padarė išvadą vadas. Tai yra: Janapolės būrio vadas, buvęs studentas, yra karštakošis. Vado žodžiai ir man nuskambėjo kaip perspėjimas.

Šuo per mūsų pokalbį akių nuo manęs nenuleido. Taip ir žvalgėsi, kas bus toliau? Jei būčiau ėjęs į ežerą, tikriausiai ir man būtų iltis parodęs. O aš atsigavęs glosčiau Vilką, dalijausi su juo vakariene ir maščiau...

Žvalgų mokykloje mane mokė, jog niekada nebūna padėties be išeities. Jei tos išeities neradai, vadinasi, esi pats kaltas. Taigi ką aš padariau ne taip? Kodėl atsidūriau beviltiškoje padėtyje?

Visų pirma nereikėjo lįsti ne į savo daržą. Neturėjau teisės eiti į Varnius, juo labiau nepatikrinęs, ar ryšys su Telšiais tikrai nutrauktas. Pasirodo, kad partizanai nukirpo telefono laidus tik Varnių—Telšių ruože. Betgi į Telšius iš Varnių buvo galima prisiskambinti per Luokę ir Žarėnus. Užuoat išvaikius stribus, pirma reikėjo užimti telefono stotį. Tai pirmoji mano klaida. Antroji: išgirdęs rusų mašinų ūžimą, privalėjau, įspėjęs partizanus, ramiai be šūvio pasitraukti, nešaudyti į prožektorius. Trečioji klaida, netgi ne klaida, o didžiausia kvailystė – leistis į ežerą

gerai neapžiūrėjus pliauskos. Juk jos vidurys buvo išpuvęs, matyt, malkų rietuvė jau seniai ežero krante palikta puvo. Bent jau ažuolinės pliauskos turėjau paieškoti. Be to, galėjau, kol mano pėdsakų niekas neaptiko, nusirengti nuogai, rūbus ir ginklus suvyniojęs paslėpti vandeny ar prie kranto žolių, o pats laisvai plaukti į ežerą. Be nuovargio nuplaukdavau 10 kilometrų, pavargęs galėjau netgi pailsėti ant vandens aukštiekninkas ir, aprimus šaudymui, sugrįžti į krantą. Kareivių mašinoms išvažiavus, būčiau pasiėmęs ginklus ir keliavęs toliau.

Šaudamas į prožektorių, išdaviau savo buvimo vietą. Kodėl taip padariau? Kas privertė? Savisaugos instinktas - baimė! Baimė, kuri nors ir sekundėm, tačiau užblokuoja blaivų protą, mąstymą ir neleidžia veikti ramiai. Suvokiau liūdniausią tiesą: aš dar „per skystas“, anot žemaičių, pavojingoms situacijoms įveikti. Štai tau ir žvalgas! – maščiau.

Glosčiau šuns nugarą, pakaklę, vėju ir ežeru atsiduodantį jo kailį ir mintyse kartojau: „Ačiū Dievui, o gal ir šuneliui, - išnešiau šį kartą sveiką kailį! Tebus tai man pamoka ateičiai“.

Gaila, nesužinojau savo ištikimo draugužio juodojo Vilko likimo. Mano ištikimo sargo, linksmu snukučiu ir ambrijimu pranešdavusio, kad netoliese zuikių vestuvės! Kai mane areštavo, Vilkas liko pas ūkininką, o kai ir juos visus ištrėmė į Sibirą, nežinia kur dingo. Ar surado naujus šeimnininkus? Ar ilgėjosi manęs, tiek daug kartų lydėjęs miškais iš vieno būrio į kitą, tiek daug kartų perspėjęs apie pavojų?

Mes vienas kitą supratom: pasiklydęs žmonių kare šuo ir aš, išvytas iš savo namų, išėjęs į kovos kelią žmogus. Už duonos kąsnį, už apgraužtą kaulelį Vilkas išgelbėjo man gyvybę, o aš jo apsaugoti negalėjau...

... Ir vėl toks pat skvarbus žvilgsnis į praeitį, į klaidas, į savo veiklą, – ką galėjome padaryti kitaip ir ko nepadarėme? Karas baigėsi, tačiau sovietų imperijai dar reikėjo vergų iš visų „savanoriškai“ įstojusių į Sovietų Sąjungos sudėtį valstybių. Lietuvos laisvės armijos žvalgui teko papildyti milijonines vergų gretas, su kitais kaliniais pradėti didžiąsias „komunizmo statybas“.

– 1945 metų darganotą rudenį, lapkričio 15 dieną, išėjau iš štabo bunkerio ir užėjau į butą Telšiuose. Ginklo su savimi neturėjau. Gerai žinau, kad nei namuose, nei tarp mano dokumentų nebuvo nė menkiausio popierėlio, galinčio parodyti mane esant žvalgą, – prisimena Zigmas Daulenskis.

Vos parėjau, namą apsupo būrys enkavėdistų, išlaužė duris, plieskė į veidą prožektoriais. Uždėjo antrankius ir pradėjo namuose krata. Viską iškrapštė, net plunksnas iš pagalvių išpurtė. Nieko neradę, nuėmė antrankius ir liepė apsirengti. Apsivilkau paltą. Vėl surakino rankas. Išvežė į Telšių saugumo bastioną susipažinti su vietiniais ir nevietiniais enkavėdistais. O tada daužymas, spardymas iki ryto. Galėjau ir aš atsakydamas bent vieną mirtiną smūgį suduoti, tačiau tada tikrai nebūčiau gyvas išlikęs.

Nekalbėjau, iškenčiau. Nieko nepesė, pastatė manęs saugoti du stribus ir paliko kampe ant senos sofas tūnoti viename iš tamsių kambarių. Paryčiais atėjo rusu karininkų lydimas pulkininkas Kurovas. beje, garsėjęs sugebėjimu susidoroti su „tarybų valdžios priešais“. Pažiūrėjo jis į mane ir nusijuokė. Enkavėdistus išplūdo: „Kvailiai! Piemenį sugavot, ne žvalgą!“

Tačiau manęs nepaleido. Po dviejų valandų vėl pašaukė. Tardė rusas, o vertėjavo žydas en-kavėdistas. Kai reikėdavo mušti, irgi darbavosi žydas. Kartą buvo pats generolas pasirodęs, bandė tardyti vokiečių kalba. Apsimečiau nesuprantąs vokiškai. Nieko ir šį kartą neišgavę, o gal ir suabejoję, ar toks jauniklis gali ką nors žinoti, išvežė mane į Šiaulius, į specialųjį tardymo skyrių. Ten dirbo labai gerai parengti, patyrę tardytojai, atsiųsti iš Maskvos ir Leningrado. Nors ir „auksinę“ patirtį bei pasiruošimą turintys, jie irgi neatsisakė įprastų kankinimo metodų, įrodančių bolševikų jėgą ir teisę. Apklausa užtruko iki 1946 metų pavasario. Per aštuonis mėnesius „suspėjau“ aplankyti visus Lietuvos kalėjimus. Jei vardyčiau išradingas tardymo priemones, enciklopediją surašytume. Pasiryžęs tapti žvalgu, žinojau, kas manęs laukia...

Taigi tardo, daužo, o nieko naujo neišgirdė vėl kažkur veda. Vienas iš „vedlių“, tarytum gailėdamas manęs, tokio jauno, kvailo, lyg netyčia prasitaria: „Veda sušaudyti...“ Tada ilgai vedžioja tamsiais koridoriais – aukštyn, žemyn, aplinkui ir... nesušaudo. Gal tikėjosi – suklypsiu, maldausiu pasigailėti? Nežinojo jie žemaičių atkaklumo, o pajutę, jog neatgailausiu, – įstūmė į tamsų kambarį. Apspardė, pririšo viela prie radiatoriaus ir paliko vieną. Supratau – žiūri kur nors pro slaptą „akutę“, laukia, ką darysiu? Arba vėl... psichologijos mokslo gelmių griebiasi: klausinėja, klausinėja ir tarytum netyčia palieka ant stalo pistoletą, o pats tardytojas išeina „atsipūsti“ po sunkaus darbo. Aišku, pistoletas tuščias: tikisi, kad čiupsiu ir taip užkibsiu ant jų kabliuko. Gal kieno nervai ir neišlaikydavo skausmo, pažeminimo. Griebdavo tardomasis kankinys pistoletą ir... pralaimėdavo. Įsiminiau svarbiausią žvalgo taisyklę: pakliuvus į priešų nagus kalbėti tik tai, ką priešas jau žino, ir kategoriškai neigti, ko dar nespėjo sužinoti. O tas neapmokytiems partizanams ir būdavo sunkiausia: suvokti, pajusti, ko dar nežino en-kavėdistai.

Bylą man sudarė, nors nieko, kas jiems labai rūpėjo, iš manęs neišpešė. 1946 metų kovo 23 dieną įvyko teismas Šiauliuose: teisė SSRS karo tribunolas pagal RSFSR baudžiamąjį kodeksą „už tėvynės išdavimą“. Mat kur įžengė komunistas, kur patupėjo, ten jau ir jo žemė, ten jam ir tėvynė.

O man ji buvo vienintelė – Lietuva. Nuteisė dešimčiai metų katorgos ir penkeriems metams tremties be pilietinių teisių, be paso, be galimybės atbuvus bausmę kur nors išvykti. Vis dėlto, iškentęs lagerį, aš tą dokumentą „be teisių“ pasitvarkiau į tinkamesnį ir grįžau į Lietuvą.

Tuo metu, kai mane suėmė, tardė ir nuteisė, jie nieko apie mano tikrąją veiklą nebuvo išsiaiškinę. Nuteisė mane kaip pagrindžio antisovietinės grupės narį už pagrindinės literatūros platinimą, partizanų šelpimą ir tikslą nuversti sovietų valdžią. Išsiuntė į bendrojo režimo Uchtos lagerį. Tik vėliau, jau lageryje atliekant bausmę, kai žuvo Ruzgys, Ašoklis, kai buvo suimti Semaška, Šertvytis ir Jazdauskas, tik tada šį tą apie mane, kaip žvalgų kuopos vadą, išaiškino, įtarė, kad palaikiau ryšius su partizanais

Daug ko nespėjau padaryti, nors ne visada dėl savo kaltės. Kartą Varnių būrys saugioje vietoje ilsėjosi po užduočių ir aš pasiūliau būrio vadui: sakau, pamokysiu partizanus, kaip kalbėti pakliuvus į saugumą, ką atsiminti, kaip susiorientuoti, ką saugumiečiai jau žino apie suimtąjį ir kas jiems rūpi išaiškinti? Ką ir kiek kalbėti, ką atkakliai neigti arba tylėti. Mano

nuostabai, vadas tokių pamokų atsisakė, suabejojo, ar „žvalgo mokslai“ nepalauš dvasios, ar neims visi galvoti, jog būtinai bus suimti? Man tai buvo sunkiai suvokiamas argumentas. Vėliau įsitikinome, jog reikėjo būti viskam pasiruošusiems.

Kai ir mano asmenybė saugumui išryškėjo, bylą buvo bandyta atnaujinti. Jau būnantį lageryje mane vėl iškviėtė tardyti. Tada jiems pasakiau labai aiškiai ir kategoriškai: „Per aštuonis mėnesius mušimo ir kankinimo iš manęs bet kokią atmintį išmušėt – nieko neatsimenu! Nežinau, ar įstengiu net mąstyti...“ Manimi, aišku, nepatikėjo, tačiau mušti nebuvo dėl ko, todėl pakeitė bausmę: iš bendrojo režimo lagerio Uchtoje išsiuntė į specialųjį Intos lagerį. Tuo laiku iš ten mažai kas sugrįždavo gyvas. Įspaude numerį ant nugaros A-796, ir neliko nei vardo, nei pavardės. Jų akimis žiūrint, aš jau nebuvo žmogus. Suprantama: iš pradžių turėjo išnykti visi, pasipriešinę okupacijai, o vėliau ateis eilė ir kitiems - jeigu ne išnykti visiems laikams, tai bent užmiršti, kad esi lietuvis.

Specialiojo Intos lagerio kaliniai dirbo šachtose po žeme. Žinojau, kad šachtose padirbęs neišgyvensiu. Sveikas stiprus vyras po žeme vidutiniškai išdirbdavo tik šešis-aštuonis mėnesius, po to – į invalidų komandą arba iškart į duobę.

Kai tardytojui nepavyko atnaujinti mano bylos, pagrasino pats lagerio viršininkas: „Įkišiu tave po žeme, nebeišlįsi“, – pažadėjo. Ir aš jam daviau žodį: „Įkiši mane po žeme, – šachta išlėks į orą. Prisiekiu – išlėks! Kuriam galui mirti po kelių mėnesių, jei geriau iš karto ir dargi ne vienam...“

Už „nuoširdų“ pokalbį gavau du mėnesius baudos lagerio, o po to likusius aštuonerius metus dirbau miške: ruošėme medžius šachtoms, tvarkėme ventiliacijos angas, teko ir elektriku pabūti. Atrodo, kad lietuviai dėl savo darbštumo jiems buvo reikalingi dar gyvi, bent jau kol Sibire „komunizmo statybos“ pasibaigs.

Miške dirbdamas jaučiausi geriau, galėjau daugiau judėti ir bado kančios buvo mažesnės. Grįžau iš Intos po Stalino mirties. 1954 metais, išbuvęs nelaisvėje devynerius metus. Sugrįžti į Lietuvą teises neturėjau, bet... sugrįžau!

Sudėtingas žvalgo kelias atgal į Tėvynę, kaip ir visų, sugrįžusių iš Rusijos lagerių ir kalėjimų. Pasitiko baimė žmonių akyse, politinis abejingumas, nenoras susitikti, net sveikintis su tremtiniu.

– Grįžau namo, kai Lietuva jau buvo susovietinta: kai kurie formaliai, o kai kurie ir visai rinitai sukomunistėjo, ypač komunistų partijos lyderiai, didesni ir mažesni valdininkėliai, kurie sau labai daug leisdavo. Valdžia – pagundų pagunda nutautėti. Į darbą manęs niekur nepriėmė, nes buvau neregistruotas, neregistravo, nes neturėjau darbo. Kreipiesi į kokį nors valdininką su partiniu bilietu, o jis atkerta: „Banditams darbo nėra. Tokiems ne vieta Lietuvoje!“ Suprask – gali nešdintis atgal į lagerį, ten priims.

Pradėjau dirbti be darbo knygelės. Staliumi. Kur tik nedirbau: Kauno venerinių ligų dispenseryje, paskui sanitarinėje epidemiologinėje stotyje. Kai saugumo asai vėl patikrino mano bylą ir pamatė, kad neturiu teisės gyventi Kaune, teko išvažiuoti į Šilutę, paskui į Kintus. Aštuonis mėnesius išgyvenau be paso, iš visur vejamas, o tada netekęs kantrybės parašiau į

Maskvą: „Bausmę atlikau, ko dar norite? Vėl mane varot į mišką? Jeigu taip, – eisiu!“ Socialistinė sistema turėjo ir savo „privalumų“, mat visi vienas kito bijojo, ypač viršesnių už save. Iš Maskvos atėjo nurodymas registruoti ir, žinoma, sekti mane toliau. Įregistravo vietiniai Maskvos parankiniai. Pradėjau dirbti. Įstojau mokytis ir baigiau Šilutės žemės ūkio technikumą. Įgijau jaunesniojo agronomo kvalifikaciją. Tačiau ramybės nebuvo. Niekada negalėjau numatyti, kokie svečiai užgrius iš saugumo ir dėl ko?

Kurį laiką gavęs darbą Kintų kultūros namuose, tikėjau – užmirš mane. Neužmiršo. Vietos viršininkai išaiškino, kas esu buvęs, ir tuojau atleido: „Banditas neturi teršti kultūros židinio!“ Kai vedžiau, žmonai Emilijai pirmiausia buvo pasakyta: „Ar žinai, ką išsirinkai į vyrus? Banditą!“ Kad užmirščiau persekiotojus, 1966 metais baigiau dezinfektorių kursus ir nuodijau žiurkes, peles, naikinau muses. Šitam darbui mano politinės pažiūros tiko...

Tai buvo sunkiausias mano dienos Lietuvoje.

Dažnai prisimenu Intos lagerio sandėlio vedėją žydą Aleksą Janoverą. Jis turėjęs daug aukso, bandęs bėgti į užsienį, tačiau pakliuvęs enkavėdistams. Buvo nuteistas, auksas atimtas. Mes dažnai su juo lageryje pasišnekėdavom. Sužinojęs, kas ir kaip mane tardė, jis man pasakė: „Žydai komunistai yra išsigimėliai, žydų tautos atmatos. Žydų tauta – ne tie, kuriuos sutikai tardymo izoliatoriuose. Aš tikiu, jog ateis laikas, kai visi sužinos, kas kuo buvo ir kuo liko. Matai kaip... Už auksą aš dar galiu net sandėlio vedėju lageryje dirbti, o tu už meilę Tėvynei, už pasipriešinimą okupacijai likai visiškai beteisus. Ir dar ilgai toks būsi. Gal reikia išmokti kitaip mylėti Tėvynę ir žmogų?..“

Matau, jog kai kam sunku net suprasti partizaninio karo metu nuveiktą ryšininkų ir žvalgų darbą, riziką. Būriai miškuose būtų buvę dar labiau nesaugūs, jei būtų neturėję mieste žvalgų arba su labai rizikinga užduotimi nuėjusių dirbti prie NKVD ar strībų būstinių. Toks žmogus partizanams dažnai būdavo naudingesnis už kovotoją miške. Vienas iš tokių buvo Žemaičių legiono žvalgas Vytautas Voroneckas, dabar gyvenantis Gargžduose. Guvaus proto vaikinukas, būdamas keturiolikmetis, žaisdamas strībų kieme su saugumiečių vaikais, surinkdavo daugybę partizanams vertingų žinių. Atsėdėjęs kalėjimuose dešimt metų ir dėl sunkaus darbo, prastos mitybos susirgęs stuburo TBC, jis dabar bemaž, prikaustytas prie lovos. Deja, jam nepripažįstamas rezistencijos kovų dalyvio vardas, nes jis tuo metu buvęs per jaunas... Užtat patys enkavėdistai tada įvertindavo net paauglių galimybes, visai atvirai pasakydami: „Ir vaikai Lietuvoje banditai!“

Ne vienas vaikinukas, rizikuodamas būti susektas ir suimtas, mums padėdavo, laiku pranešdavo partizanams apie naikinimo akcijas, kad jie suspėtų pasitraukti. Kartais viena tokia žinutė gelbėjo viso būrio gyvybes. Todėl vien tik iš tardymo bylų dokumentų neįmanoma visko nustatyti ir įvertinti.

Kaip gyvą atsimenu Praną Giniotį, savanoriu stojusį dirbti į NKVD ir tapusį Telšių kalėjimo prižiūrėtoju. Vaikinui tada suėjo vos aštuoniolika metų. Prisimenu, kaip ilgai jį įtikinėjau, kad sutiktų vaidinti išgamą. Žinau, kiek skaudžios paniekos ir pažeminimo jis patyrė iš savo bendraamžių už tokią tarnybą, o pasiteisinti negalėjo: davė žvalgo priesaiką ir išlaikė. Jau

nekalbu apie kasdieninius pavojus. Šito aštuoniolikmečio žvalgo dėka partizanų štabas kasdien gaudavo naujai suimtų politinių kalinių, partizanų rėmėjų sąrašus, per jį mes gavome atsarginius kamerų ir ginklų sandėlio raktus ir būtume galėję užkirsti kelią masiniam smurtui, išvengti antrosios Rainių tragedijos.

O šviesios atminties inžinierius Ignas Godelis, kuris tvarkė mūsų radijo ir ryšių aparatūrą, taisė rašomąsias mašinėles, šapirografus! Rizikuodamas jis dirbo mums dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės. Arba štai Anicetas Liauzginas -greičiausias mūsų kurjeris, per naktį nepatogiais miško keliukais galėdavęs dviračiu nuvažiuoti 40 kilometrų. Kiek jis partizanų gyvybių išgelbėjo! Visi tie žmonės kitaip elgtis negalėjo. Tų vaikinių – žvalgų tuo metu dar nešaukė į Raudonąją armiją, jie nebuvo rusams įtartini ir ramiai galėjo mokytis, siekti karjeros, geresnio gyvenimo. Tačiau jie savanoriškai pasirinko kovos kelią ir daugelis žuvo, nesulaukę laisvės. Kiti, iškentėję badą ir šaltį lageriuose, sugrįžo į gimtinę, bet... čia vėl buvo persekiojami, ujami, niekinami. Daug jų liko šiaurės tundroje, užkastų be kapo žymės, mirusių tremtyje, ir niekas jų neprisimins. Tie, kuriems po „tautų tėvo“ Stalino mirties apie 1956 metus pavyko sugrįžti namo, su širdgėla pamatė – Lietuva nebe ta, kokią paliko. Daugelis žmonių, išvarginti amžinos baimės dėl savo ateities, praradę viltį, jau buvo tapę bevalėmis nusizeminimo aukomis.

Prisimindamas pokalbius su majoru Semaška-Liepa, tikiu – komunizmą, kuriuo apnuodyta ir mūsų tauta, pasaulis persirgs kaip marą. Atsities Lietuva, nors tarp nesibaigiančių pasaulyje karų ir „išvadavimų“ mums nuolat tektų rinktis rezistenciją.